

УДК 94 (47+57) «1939/1945»: [349.3 : 355.087.1-056.24
DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2019.3\(27\).328](https://doi.org/10.33782/eminak2019.3(27).328)

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВИХ З ІНВАЛІДНІСТЮ У КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ СРСР ДО ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ ДИСКУРС

В'ячеслав Гордієнко¹, Галина Гордієнко²

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (Умань, Україна)

¹e-mail: liskovets62@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1133-4199>

²e-mail: galinagordienko@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2424-2410>

У статті розкрито правові аспекти упорядкування системи соціального захисту військових з інвалідністю у СРСР напередодні радянсько-німецької війни. Здійснено аналіз урядових документів, ухвалених упродовж 1940-41 рр., які визначали контингенти соціального забезпечення інвалідів війни й обсяг державної допомоги. Обґрунтовано зв'язок ухвалених документів із загальним стратегічним планом наступальної війни, який розробляло вище партійно-урядове керівництво СРСР і Генеральний Штаб РСЧА.

Ключові слова: *ревізійністська концепція Другої світової війни, військові з інвалідністю, постанова РНК СРСР, соціальний захист, пенсіонування*

З кінця 80-х рр. ХХ ст., коли вперше з'явилися публікації Віктора Суворова (Володимира Різуна), все більше прихильників як у науковому середовищі, так і серед тих, хто цікавиться військовою історією, набуває ревізійністська концепція Другої світової війни. Згідно з нею, партійно-урядове керівництво СРСР активно сприяло її розв'язанню, готуючи країну та її збройні сили до масштабного удару по нацистській Німеччині. Розгром вермахту відкривав шлях для поширення радянської системи на всю Європу, або, іншими словами, відкривав шлях до втілення у життя ленінської концепції світової революції.

Військові історики, як російські, так і західні, що є прихильниками традиційної концепції Другої світової війни, погоджуються з твердженням про системну підготовку радянського режиму до війни з Німеччиною, але до війни оборонної. Представники ревізійністської концепції доводять протилежне – сталінське керівництво з 19 серпня 1939 р. готувало народ та армію до наступальної війни. Ще в 1994 р. російська дослідниця Т. Бушуєва у грудневому числі журналу «Новый мир» оприлюднила текст виступу Сталіна на засіданні Політбюро ВКП(б) від 19 серпня 1939 р., на якому були присутні керівники Комінтерну. У виступі Сталін обґрунтував необхідність укладання мирної угоди з Німеччиною тим, що це приведе до великої війни між «Рейхом і капіталістичним англо-французьким блоком», у результаті чого з'явиться «широке поле діяльності для розвитку світової революції»⁷⁰.

Один із найактивніших послідовників В. Суворова російський історик Марк Солонін, зокрема стверджує: «У серпні 1939 р. Сталін прийняв остаточне рішення – підтримати Гітлера. Підтримати так, як мотузка підтримує повішеного. Сталін допоміг Гітлеру почати війну проти коаліції західних держав (Англія, Франція та їх союзни-

⁷⁰ Бушуєва Т. «...Проклинаю – попробуйте понять...» (Виктор Суворов. Ледокол. Кто начал вторую мировую войну? Виктор Суворов. День-М. Когда началась вторая мировая война? Продолжение книги «Ледокол») // Новый Мир. 1994. № 12. С. 230.

ки) для того, щоб винищувальна війна, що почалася, розорила Європу, по попелищу якої арміям Сталіна належало пройти тріумфальним маршем. У червні 1941 р. підготовка до цього маршу була перервана несподіваним, для засліпленого манією величчя Сталіна, вторгненням вермахту»⁷¹.

Навіть провідний науковий співробітник Інституту військової історії Міністерства Оборони РФ, відомий своїм негативним ставленням до В. Суворова, П.М. Бобильов вимушений визнати: «...все, що планувалося і робилося у Червоній Армії в стратегічному масштабі з осені 1940 р. до самого початку війни було продиктоване не цілями оборони, а завданнями наступу»⁷².

Якщо Віктор Суворов у своїх науково-популярних книгах «Криголам», «День-М», «Остання республіка» й інших лише у загальних рисах окреслив провідні ідеї ревізійно-ністської концепції Другої світової війни, то його наступники наповнили концепцію фактами, отриманими з нових, раніш неопублікованих історичних джерел. М. Солонін у зв'язку з цим зазначає: «У подальшому гіпотеза В. Суворова продемонструвала головну ознаку істинної наукової теорії, а саме: все нові факти й документи вкладалися у рамки концепції Суворова, як патрони в обойму. Точно й чітко, не руйнуючи конструкцію, але лише підвищуючи її «убійну міць». П. Бобильов, Т. Бушуєва, В. Данілов, В. Кисельов, М. Мельтюхов, В. Невежин, І. Павлова, М. Солонін, Ю. Фельштинський – ось далеко не повний перелік російських істориків, у роботах яких наведені сотні документів і фактів, які підтверджують гіпотезу В. Суворова і фактично таких, що переводять її із розряду «гіпотези» в ранг науково встановленої істини...»⁷³.

Історики реконструювали у деталях радянський стратегічний план війни – «Гроза» і, незважаючи на відсутність оригінального документу, який ретельно приховується у російських військових архівах, сьогодні все важче заперечувати, що радянський режим ретельно готувався не до оборонної, а до наступальної війни в Європі. Незаангажовані російські історики відтворили деталі масштабної підготовки, плани висування стратегічних ешелонів Червоної Армії до західного кордону, переозброєння військ найсучаснішою технікою, танками, літаками, артилерійськими системами. Підготовча робота радянського режиму до масштабної війни велася й у сфері законодавства, юридичного забезпечення та регламентації різноманітних заходів військового, господарського і соціального характеру.

В одній із своїх останніх праць під заголовком «Вдруг они возьмут и помирятся» В. Суворов дає всебічний аналіз Закону СРСР «Про загальний військовий обов'язок». На думку історика, домовляючись з Гітлером про розподіл Польщі, Сталін чітко уявляв собі, що це призведе до великої війни. Тому він віддав наказ підготувати проект Закону про загальний військовий обов'язок, який і був ухвалений на позачерговій сесії Верховної Ради СРСР у той самий день, коли розпочалася Друга світова війна⁷⁴. Це був перший законодавчий акт у СРСР, ухвалений після початку Другої світової війни й який мав безпосередній зв'язок з реалізацією плану підготовки до війни з Німеччиною.

⁷¹ Солонин М. Три плана товарища Сталина // Правда Виктора Суворова. Окончательное решение. Москва: Яуза-ПРЕСС, 2009. С. 4.

⁷² Бобылев П.Н. Точку в дискуссии ставит рано. К вопросу о планировании в Генеральном штабе РККА возможной войны с Германией в 1940-1941 годах // Отечественная история. 2000. № 1. С. 41-64.

⁷³ Солонин М. Указ. раб. С. 4-5.

⁷⁴ Суворов В. «Про...ли войну!» Как Сталин угробил Красную Армию и погубил СССР. Москва: Яуза-пресс, 2012. С. 15.

Дослідники знаходять в архівах все нові документи та матеріали, які підтверджують суворовську концепцію Другої світової війни. Такого типу матеріали можна відшукати у найнесподіваніших місцях. Ми маємо намір у своїй розвідці представити й стисло описати кілька нормативних документів зі сфери соціального забезпечення, які були ухвалені у рамках колосального та ретельно розробленого плану підготовки до наступу на Європу, а також довести, що ці документи цілком вкладаються у рамки ревізійністської концепції, за словами М. Солоніна, «як патрони в обійму». Йдеться про постанови РНК СРСР із соціального забезпечення солдатів і сержантів, а також офіцерів і вищого командного складу Червоної Армії. Передусім, це постанова РНК СРСР № 1269 від 16 липня 1940 р. «Про пенсії військовослужбовцям рядового і молодшого начальницького складу строкової служби та їх сім'ям» і постанова РНК СРСР № 1474 від 5 червня 1941 р. «Про пенсії і допомоги особам вищого, старшого і середнього начальницького складу, особам молодшого начальницького складу поверхстрокової служби, спеціалістам рядового складу поверхстрокової служби та їх сім'ям»⁷⁵.

Цими документами регламентувався соціальний захист солдатів, офіцерів і генералів Червоної Армії, які могли внаслідок поранення, травми, або хвороби отримати інвалідність. Варто звернути увагу на зазначені у постанові РНК СРСР № 1269 від 16 липня 1940 р. «Про пенсії військовослужбовцям рядового і молодшого начальницького складу строкової служби та їх сім'ям» контингенти соціального захисту. До них постанова відносить, насамперед, військовослужбовців рядових і сержантів, які могли отримати інвалідність на полі бою «під час захисту СРСР» або під час виконання інших обов'язків військової служби у бойових умовах, або через захворювання під час перебування на фронті й які до мобілізації працювали у народному господарстві робітниками чи службовцями. Тут важливим є місце отримання травми або каліцтва, що зумовили інвалідність. Постанова чітко відділяє військових, що через поранення під час бойових дій отримали інвалідність, від всіх інших. Військові, які отримали інвалідність на полі бою, ставляться з точки зору соціального захисту на перше місце.

Особливістю змісту постанови РНК СРСР № 1269 є те, що вона, встановлюючи розміри пенсій для рядових і молодших командирів, які стали інвалідами, враховує соціальне походження. Йдеться про військових інвалідів, які до призову на службу були «робітниками і службовцями». Належність до цієї соціальної групи, згідно з постановою, дає право на більший обсяг соціального забезпечення. Крім цієї, у документі виділяється ще одна соціальна група – військовослужбовці, які до призову у діючу армію мешкали на селі та були «зв'язані з сільським господарством». Військові з цієї соціальної групи, які отримали інвалідність у результаті поранення, чи травми на полі бою, могли розраховувати на обсяг соціальної допомоги (пенсії) 80% від допомоги інвалідам війни, що до мобілізації працювали робітниками та службовцями.

Наступним контингентом соціального забезпечення постанова № 1269 визначає військових з інвалідністю, які отримали її, перебуваючи на службі, але не під час бойових дій і які до мобілізації належали до спільноти робітників і службовців. Представникам цього контингенту постанова визначала соціальну допомогу у формі пенсії як для інвалідів, що стали такими внаслідок загальних захворювань, тобто при-

⁷⁵ Слободянський М.С. Збірник законодавчих та нормативних матеріалів по пенсійному забезпеченню. Київ: «Радянська Україна», 1949. С. 32-36.

рівнювала їх до цивільних громадян з інвалідністю. Забезпечення пенсією цього контингенту військових інвалідів перекладалося на систему соціального страхування.

Постанова № 1269 виділяє окремо військових з інвалідністю молодшого командного складу, які мали б отримувати пенсії на 25% вищими, ніж військові рядового складу.

Звісно, постанова № 1269 застосовує диференціацію військових з інвалідністю у залежності від рівня втрати працездатності, тобто, йдеться про групи інвалідності. Зокрема, військовослужбовцям рядового складу, які отримали інвалідність внаслідок поранень, контузії або каліцтва на полі бою, або на фронті й які працювали до призову на військову службу як робітники та службовці й мали середньомісячну зарплату до 400 крб., пенсія встановлювалась у таких розмірах:

- інвалідам I групи – 100% середньомісячної зарплати;
- інвалідам II групи – 75% середньомісячної зарплати;
- інвалідам III групи – 50% середньомісячної зарплати.

Військовослужбовцям, в яких середньомісячна заробітна плата до призову на військову службу не досягала 150 крб., та їх сім'ям пенсії нараховувалися зі 150 крб.

Військовослужбовцям, які не працювали до вступу на військову службу як робітники та службовці, встановлювалась пенсія у таких розмірах:

- інвалідам I групи 300 крб. на місяць;
- інвалідам II групи 120 крб. на місяць;
- інвалідам III групи 90 крб. на місяць⁷⁶. Постанова РНК СРСР № 1269 вперше за роки радянської влади так детально і скрупульозно виявляє турботу держави про своїх захисників.

Згодом, 12 листопада 1940 р. РНК СРСР окремою постановою № 2291 доповнила контингенти військовослужбовців з інвалідністю, які мали отримувати соціальну допомогу у вигляді пенсії від держави, групою військовослужбовців, які до призову на службу працювали в артілях промислової кооперації та у кооперації інвалідів. Їх долучили до контингенту військових з інвалідністю, які до служби були робітниками та службовцями⁷⁷.

Не менш значущою є постанова РНК СРСР від 5 червня 1941 р. № 1474 «Про пенсії та допомоги особам вищого, старшого і середнього начальницького складу, особам молодшого начальницького складу поверхстрокової служби, спеціалістам рядового складу поверхстрокової служби та їх сім'ям». Привертає увагу дата ухвалення постанови. Згідно з розрахунками В. Суворова, раптовий напад Червоної Армії на війська вермахту мав розпочатися приблизно 6 липня 1941 р. Тобто, постанова про соціальний захист майбутніх військових інвалідів офіцерів і генералів з'являється рівно за місяць до початку бойових дій.

На відміну від постанови № 1269, постанова № 1474 не містить диференціації контингентів у залежності від соціального походження. Зокрема, п. 6 даної постанови був викладений таким чином: пенсія по інвалідності призначалася особам начальницького складу та поверхстроковослужбовцям, які отримали інвалідність I, II, III груп у таких розмірах: а) особам начальницького складу та поверхстроковослужбовцям, які стали інвалідами внаслідок поранень, контузії, каліцтв, що сталися у боях при захисті СРСР, або при виконанні інших обов'язків військової служби, а також внаслідок захворювань, які отримали інвалідність I групи нараховувалась щомісяч-

⁷⁶ Слободянський М.С. Вказ. пр. С. 32.

⁷⁷ Ibid. С. 36.

на пенсія обсягом 75% від їхнього грошового утримання на військовій посаді; II групи – 55%; III групи – 40%; б) особам начальницького складу та поверхстроково-службовцям, які отримали інвалідність I групи внаслідок хвороб, не пов'язаних з перебуванням на фронті, або нещасних випадків, не зв'язаних з виконанням військової служби призначалась щомісячна пенсія обсягом 60% від їхнього грошового утримання на військовій посаді; II групи – 45%; III групи – 30%⁷⁸.

Вищезазначені документи свідчать про те, що підготовка до майбутньої війни відбувалася дуже ретельно, системно та планоно. Війна планувалася масштабною, про що можна переконатись, читаючи зміст постанови РНК СРСР від 5 червня 1941 р. Адаже тільки при великих військових конфліктах кількість загиблих, травмованих і покалічених офіцерів і навіть генералів може бути значною. Причому, настільки значною, що їх соціальний захист потребує особливої регламентації. Неважко помітити, наскільки різкою була відмінність між розмірами пенсій військових інвалідів командного складу та рядового.

Аналіз змісту постанови РНК СРСР № 1269 від 16 липня 1940 р. дає право стверджувати, що вона була ухвалена внаслідок реалізації частини плану підготовки до майбутньої війни з нацистською Німеччиною. Але скептики, звісно, можуть нам закинути, що ухвалення цієї постанови було викликано потребою соціального захисту зростаючого числа покалічених військових у локальних збройних конфліктах. Варто згадати такі військові зіткнення як бої підрозділів Червоної Армії з японськими військами на озері Хасан 1938 р. на Далекому Сході (2752 поранених і 527 хворих)⁷⁹, на річці Халхін-Гол у Монголії влітку 1939 р. (15952 поранених і хворих)⁸⁰. Особливо важкими були втрати Червоної Армії під час агресії СРСР проти суверенної Фінляндії взимку 1939-40 рр. Загальна кількість санітарних втрат становила 264908 чол. З них: отримало поранення й опіки 188671; були обморожені – 17867; захворіло – 58370 чол.⁸¹ Однак, скептикам можна чітко відповісти, що упродовж липня 1940 – червня 1941 рр. жоден з військових інвалідів збройних конфліктів 1938-40 рр. не отримував соціальної допомоги на основі постанови № 1269 від 16 липня 1940 р., як не отримував її й після закінчення Другої світової війни. Цей документ ухвалювався для іншої – більш масштабної війни.

Критики ревізійністської концепції Другої світової війни можуть стверджувати: постанови РНК СРСР про соціальний захист інвалідів війни № 1269 від 16 липня 1940 р. і № 1474 від 5 червня 1941 р. дійсно засвідчують, що сталінське керівництво СРСР енергійно готувалося до війни, але до війни оборонної. Ми, спираючись на зміст вищезазначених документів, а також на деякі інші, спробуємо знайти додаткові аргументи для протилежного.

СРСР вступив у Другу світову війну на боці нацистської Німеччини 17 вересня 1939 р., завдавши удару Польщі зі сходу. Але підготовка йшла до війни з іншим ворогом – нацистською Німеччиною. Причому, варіант ведення бойових дій на власній території навіть не розглядався. Тобто, готувалися не до оборони на власній території, а до потужного наступу на чужій території – території нацистської Німеччини.

⁷⁸ Ibid. С. 23.

⁷⁹ Россия и СССР в войнах XX века: Статистическое исследование. Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 2001. С. 173.

⁸⁰ Коломиец М. Бои у реки Халхин-Гол, май-сентябрь 1939 года. Москва: Стратегия КМ, 2002. С. 65.

⁸¹ Советско-финляндская война 1939-1940. В 2 т. Т. I / Сост.: П.В. Петров, В.Н. Степанов. Санкт-Петербург: ООО «Издательство «Полигон», 2003. С. 532.

Напад вермахту 22 червня 1941 р. на СРСР зламав усі плани сталінського керівництва. Продумані та підготовлені покрокові дії всього державного механізму довелися скасувати. Сталінське керівництво змушене було на ходу перебудовувати всі елементи держави, що були загострені на наступальну війну, до важкої і тривалої оборони. Система соціального забезпечення також змушена була реагувати на нові виклики. Так, невдовзі після нападу вермахту на СРСР з'ясувалося, що постанови № 1269 і № 1474 не передбачили такої категорії військових як добровольці. Більшість кадрових частин Червоної Армії були вщент розгромлені вже у перших боях літа-осені 1941 р. Розпочалася масова мобілізація до лав Червоної Армії. Чимало патріотично налаштованих радянських громадян добровільно виявили бажання піти на фронт захищати соціалістичну батьківщину. Багато з них загинули у боях, багато зазнали важких поранень і травм, що призвели до інвалідності. Повернувшись додому, демобілізовані військові з інвалідністю, що воювали у діючій армії не як мобілізовані, а як добровольці, не могли стати на облік в органах соціального забезпечення й отримати необхідну допомогу, оскільки про них не було нічого сказано у вищезазначених постановках. Тому РНК СРСР змушена була відреагувати на цю проблему. 28 липня 1941 р. вона ухвалює окрему постанову № 1902 «Про забезпечення добровольців, які вступають до частин діючої Червоної Армії». Постанова чітко вказувала, що на військових-добровольців, які внаслідок поранення, травми, або захворювання на фронті отримали інвалідність, цілком поширюється порядок пенсійного забезпечення, яке було встановлене для військовослужбовців постановами РНК СРСР № 1269 від 16 липня 1940 р. і № 1474 від 5 червня 1941 р.

Війна затягувалась і йшла не «на чужій території малою кров'ю», а на власній і до органів соціального забезпечення з'являлися колишні захисники з інвалідністю, щоб стати на облік для отримання хоча б якої-небудь допомоги. Часто їхній статус був невизначеним і тому РНК СРСР неодноразово змушена була ухвалювати відповідні постанови. Так, 12 вересня 1942 р. з'являється постанова РНК СРСР № 1511 «Про пенсії морякам морських суден морського флоту, які плавають у районах військових дій, і їх сім'ям»⁸². Незабаром уряд звертає увагу ще на одну групу військових – на членів команд кораблів річкового флоту. Річковики також брали участь у бойових діях і, відповідно, зазнавали поранень і травм. Варто згадати оборону Сталінграда – міста на Волзі, де команди річкових суден виконали важливу місію. Отож, 22 жовтня 1942 р. РНК СРСР ухвалює постанову № 1728 «Про пенсії річникам суден річкового флоту»⁸³.

Варто зазначити, що сфера соціального забезпечення, згідно з принципами радянського федералізму, перебувала у віданні союзних республік. За винятком фінансування, яке перебувало у руках союзного уряду, республіканські наркомати соціального забезпечення брали під свою опіку всі контингенти інвалідів, передусім, звісно, інвалідів війни. Зокрема, Народний комісаріат соціального забезпечення УРСР у роки війни та після неї майже всю свою діяльність зосереджував на соціальному захисті інвалідів війни.

Масштабна підготовка до війни радянського режиму упродовж 1939-1941 рр. не могла передбачити, що бойові дії розгорнуться на території СРСР, внаслідок чого у районах збройного протистояння залишаться мінні поля та невикористані боєпри-

⁸² Казьмин Я.М. Пособия, пенсии и льготы по налогам и сборам военнослужащим и их семьям. Москва: Госфиниздат, 1944. С. 85.

⁸³ Ibid. С. 89.

паси. Розмінування території та вилучення боєприпасів потребувало тривалої і небезпечної роботи значної кількості фахівців. Серед них траплялися нещасні випадки, причому їх було настільки багато, що Наркомат соціального забезпечення УРСР 9 листопада 1943 р. ухвалює окремий наказ, згідно з яким, вимоги постанови РНК СРСР від 16 липня 1940 р. № 1269 мали поширюватися й на особовий склад районних команд ТСОавіахіму з розмінування та збору трофеїв під час виконання ними своїх безпосередніх обов'язків⁸⁴.

Слід зазначити, що постанови РНК СРСР від 16 липня 1940 р. № 1269 і від 5 червня 1941 р. № 1474 не могли передбачити таких контингентів соціального забезпечення як осіб, які отримали інвалідність внаслідок поранення, травми чи захворювання, перебуваючи у партизанських загонах, чи у радянському підпіллі на окупованих територіях. 31 січня 1944 р. РНК СРСР окремою постановою № 101 затвердила Інструкцію «Про порядок призначення і виплати пенсій по інвалідності військовослужбовцям рядового, сержантського і старшинського складу». Інструкція узагальнювала та систематизувала всі регламентні документи із соціального забезпечення інвалідів війни, які з'явилися упродовж 1940-1944 рр. Цим документом чітко визначалися контингенти, які мали право на статус інваліда війни і, відповідно, на належний соціальний захист від держави.

Згідно з п. 2 Інструкції, право на пенсію у випадку встановлення інвалідності отримали: а) військовослужбовці рядового, сержантського і старшинського складу, які перебували на строковій дійсній військовій службі; б) військовослужбовці рядового, сержантського і старшинського складу, які були призвані з запасу; в) курсанти (військових училищ, шкіл і курсів), які мали звання рядового, сержантського або старшинського складу; г) добровольці рядового, сержантського і старшинського складу; д) медичні сестри, які перебували на військовій службі на посадах сержантського і старшинського медичного складу; е) працівники, прирівняні щодо пенсійного забезпечення до військовослужбовців⁸⁵.

Масштаби людських втрат у німецько-радянській війні були настільки значними, а кількість військових з інвалідністю зростає до такої міри, що регламентований до 1941 р. соціальний захист цього контингенту був вже явно недостатнім. Інфляція та карткова система вже у перші місяці війни знівельовала такий вид соціального забезпечення інвалідів війни як пенсіонування. Звісно, постанови РНК СРСР № 1269 від 16 липня 1940 р. і № 1474 від 5 червня 1941 р. не могли цього передбачити, адже у планах підготовки до війни не йшлося про втрати власної території та катастрофічну ситуацію в економіці. Тому партійно-урядове керівництво СРСР вдається до інших форм соціальної підтримки військових з інвалідністю.

6 травня 1942 р. РНК СРСР ухвалює постанову № 640 «Про працевлаштування інвалідів Вітчизняної війни». Шість стисло викладених пунктів цієї постанови чітко виділяють інвалідів німецько-радянської війни як окремий контингент сфери соціального забезпечення і надають йому особливого статусу. Документ, фактично, запроваджує й офіційну назву цього контингенту «інваліди Вітчизняної війни». Варто зазначити, що термін «інваліди Великої Вітчизняної війни» з'явиться у використанні в радянському офіційному діловодстві значно пізніше, через двадцять років після закінчення війни. Оскільки сфера соціального забезпечення перебувала у віданні

⁸⁴ Ibid. С. 99.

⁸⁵ Слободяньський М.С. Вказ. пр. С. 37.

республіканських урядів, то цей документ стимулював союзні республіки до активізації роботи із соціальної підтримки покалічених військових.

Постанова № 640 гарантувала інвалідові Вітчизняної війни надання робочого місця, безоплатного перенавчання, право влаштування, за необхідності, до спеціалізованих установ на повне державне утримання. На народних комісарів соціального забезпечення союзних республік покладалася персональна відповідальність за працевлаштування, навчання та перенавчання військових з інвалідністю. Керівники підприємств, організацій та установ, згідно з постановою, несли особисту відповідальність за створення належних умов праці та побуту фронтовикам-інвалідам⁸⁶. Власне, ця урядова постанова істотно розширила види соціального захисту військових з інвалідністю у порівнянні з постановами 1940-1941 рр.

20 травня 1942 р. партійно-урядове керівництво УРСР ухвалює свою постанову № 115 «Про трудове влаштування інвалідів Вітчизняної війни». Український документ, повторюючи, в основному, положення постанови союзного уряду, мав деякі специфічні особливості. Так, постанова № 115 ухвалювалася спільно РНК УРСР і ЦК КП(б)У. Крім цього, у тексті регламентуючого акту було зазначено, що в республіканському Наркоматі соціального забезпечення відновлюється управління навчання та працевлаштування інвалідів Вітчизняної війни. Тут, очевидно, йшлося про відновлення роботи структури соціального забезпечення, яка функціонувала до німецько-радянської війни, але з початком війни припинила свою діяльність. При обласних відділеннях соціального забезпечення створювалися сектори з працевлаштування інвалідів війни (завідувач і два інспектори), а на рівні районних і міських відділів соціального забезпечення (соцзабезів) запроваджувалася посада інспектора з працевлаштування⁸⁷. У кількох районах Харківської та Ворошиловградської областей, які ще не були окуповані нацистами, упродовж останніх тижнів травня й у червні 1942 р. інспектори з працевлаштування вели облік інвалідів Вітчизняної війни, які отримали роботу, й які ще залишалися незайнятими. Зокрема, станом на 20 червня 1942 р. соцзабези 12 районів Харківської та 7 районів Ворошиловградської областей взяли на облік 2990 військових з інвалідністю⁸⁸.

Отже, сфера соціального забезпечення також стала об'єктом стратегічного планування Генерального Штабу РСЧА. Виходячи з наявних на 1940 р. фінансових ресурсів СРСР і розрахунків майбутніх санітарних втрат, уряд СРСР ухвалив постанову № 1269 від 16 липня 1940 р., якою встановлювалися розміри пенсій інвалідам війни. Незважаючи на те, що в СРСР після локальних конфліктів на Далекому Сході, у Монголії, в Польщі й у Фінляндії з'явилося багато покалічених солдатів і командирів, цей документ щодо них не застосовувався. Відсутність у тексті постанови означення соціального захисту таких контингентів військових інвалідів як добровольці, партизани, підпільники, курсанти військових училищ тощо вказує на те, що постанова № 1269 розроблялася не в розрахунок на стратегічну оборону в майбутній війні, а на широкомасштабний наступ. Ухвалення РНК СРСР постанови № 1474 про пенсіонування військових інвалідів вищого командного складу 5 червня 1941 р. засвідчувало, з одного боку, про очікувані колосальні масштаби майбутнього збройного конфлік-

⁸⁶ Центральний держархів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 348. Оп. 3. Спр. 12. Арк. 33.

⁸⁷ ЦДАВО України. Ф. 348. Оп. 3. Спр. 12. Арк. 35.

⁸⁸ Центральний держархів громадських об'єднань України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 155. Арк. 33.

ту, а з іншого – підтверджує припущення військових істориків-ревізіоністів про намічений сталінським керівництвом удар по нацистській армії на початку липня 1941 р.

REFERENCES

- Bobylev, P.** (2000). Tochku v diskusii stavit rano. K voprosu o planirovanii v Generalnom shtabe RKKA vozmozhnoi voyny s Germaniei v 1940-1941 godakh [It is too early to put a full stop in the discussion. On the question of planning a possible war with Germany in 1940-1941 in the General Staff of the Red Army]. *Otechestvennaia istoriia*, 1, 41-64 [in Russian].
- Bushueva, T.** (1994). «...Prokлинаia, poprobuite poniat» (Viktor Suvorov. Ledokol. Kto nachal vtoriuu mirovuiu voynu? Viktor Suvorov. Den-M. Kogda nachalas vtoraia mirovaia voina? Prodolzhenie knigi «Ledokol») [«...Try to understand while cursing...» (Viktor Suvorov, Icebreaker: Who began the Second World War? Victor Suvorov: Day-M. When did the Second World War begin? Continuation of the book «Icebreaker»)]. *Novyi Mir*, 12, 230-237 [in Russian].
- Kazmin, Y.** (1944). *Posobiia, pensii i lgoty po nalogam i sboram voennosluzhashhim i ih semiam* [Benefits, pensions and privileges for taxes and fees for servicemen and their families]. Moskva: Gosfinizdat [in Russian].
- Kolomiets, M.** (2002). *Boi u reki Halhyn-Gol, mai-sentiabr 1939 goda* [Fighting at the Khalkhin-Gol River, May-September 1939]. Moskva: Strategia KM [in Russian].
- Krivosheev, G.** (2001). *Rosiia i SSSR v voynakh XX veka: Statisticheskoe issledovanie* [Russia and the USSR in the wars of the 20th century: Statistical research]. Moskva: OLMA-PRESS [in Russian].
- Petrov, P.** (2003). *Sovetsko-finliandskaia voina 1939-1940* [Soviet-Finnish War of 1939-1940]. Sankt-Peterburg: OOO «Izdatelstvo «Poligon» [in Russian].
- Slobodianskii, M.** (1949). *Zbirnyk zakonodavchyh ta normatyvnyh materialiv po pensiiinomu zabezpechenniu* [Collection of legislative and normative materials on pension provision]. Kyiv: «Radianska Ukraina» [in Ukrainian].
- Solonin, M.** (2009). Tri plana tovarishcha Stalina [Three plans of Comrade Stalin]. In *Pravda Viktora Suvorova. Okonchatelnoe reshenie*. Moskva: Yauza-Press [in Russian].
- Suvorov, V.** (2012). «Pro...li voynu!» Kak Stalin ugrobil Krasnuiu Armiiu i pogubil SSSR [«On the... War!» How Stalin ruined the Red Army and ruined the USSR]. Moskva: Yauza-Press [in Russian].

Vyacheslav Hordiyenko

(Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1133-4199>

Galyna Hordiyenko

(Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2424-2410>

Legal Regulation of Servicemen with Disabilities Social Protection in the Context of the USSR Preparation for Big War: Source Study Discourse

The paper contains the analysis of legal bases of the Soviet system of disabled veterans social protection, the formation of which took place during the first stage of the Second World War. The powerful informative potential of Suvorov-Solonin revisionist concept and significant growth of the latest interpretation of war history source base is noted. Interconnection between the legislative resolution of servicemen with disabilities social protection and comprehensive preparation of the Soviet rule for an offensive war against Nazi Germany is proved.

Resolutions of the Council of People's Commissars (Rada Narodnykh Komisariv, or RNK for short) of the USSR № 1269 of July 16, 1940, and № 1474 of June 5, 1941, defined the contingents of servicemen disabled people which could have appeared as a result of future armed conflict. The contents of the resolutions confirm the preparation for offensive war since such contingents of future disabled veterans as volunteers, partisans, members of river ships

crews the staff of regional mine clearance teams of the Society of Assistance to Defence and Aviation-Chemical Construction (Tovarystvo spriannia oboroni, aviatsiinomu i khimichnomu budivnytstvu or TSOAVIAKhIM for short), and so on are not specified in them. It has been found out that studied government documents were not intended for the servicemen with disabilities who appeared during the local wars of 1938-1940.

In the paper it is noted that catastrophic defeats of the Red Army, loss of territories in 1941-1942 worsening of the economic situation in the country made party-government authorities pay attention to such type of social protection as the employment of disabled veterans.

Keywords: the revisionist concept of the Second World War, servicemen with disabilities, the resolution of RNK of the USSR, social protection, pensioning

Надійшла до редакції / Received: 11.06.2019

Схвалено до друку / Accepted: 22.08.2019